

JÁNOSI ZOLTÁN
„Kisiklatott hazában”

Kortárs írók Oláh Jánosról

2012-ben, Oláh János hetvenedik születésnapjára az Írók Alapítványa–Széphalom könyvműhely „...*mint egy mély folyóban*” (a költő *Elérhetetlen föld* alkotásából kiemelt sorát helyezve élére) egyszerre méltató és pályaeértelmező antológiát adott közzé. Összesen hatvanegy szerző szerepelt benne: írók, képzőművészek, szerkesztők, történészek s más, az alkotót becsülő emberek; köztük püspök, zenész, nagykövet, műfordító, színházi rendező. A családtagokon kívül összesen ötvenhét fő, tucatnyian közülük határokon túl élők vagy onnan származók. A megszólaló kortársak bő egyharmada irodalomtörténetet kutató szakember vagy ennek szempontjait is érvényesíteni képes alkotóművész volt. A kötetben, amelynek borítóján az egykori iskolatárs, Kő Pál allegorikus, a költői teremtést kifejező grafikája található, több mint húsz vers és versfordítás, harmincnál több köszöntő-méltató írás, az életműre és az abban megnyilatkozó küzdelemre reflektáló esszé, továbbá öt képzőművészeti alkotás (Árkossy István, Kókay Krisztina, Kő Pál, Oláh Katalin Kinga, Oláh Mátyás László munkái) és egy (Szokolczay Lajos kérdéseire válaszoló) nagyinterjú szerepelt. Az írók, költők, irodalomtörténészek, történészek munkái – prózai írások és versek – a legkülönbözőbb (társadalmi vagy személyes vonatkozású, illetve esztétikai) szempontokból Oláh János alkotótevékenységének (gondolati, tartalmi, poétikai) lényegét és annak legfontosabb területeit: a szépíró, a szerkesztő, a könyvkiadó, az irodalmi életet szervező intellektust fotózták körül. A verseket az Oláh János-i képvilág és társadalomábrázolás leleplező erejének üzenethullámai fonták át. Különös erővel jelent meg ez a szempont Ágh István, Barabás Zoltán, Barna T. Attila és Kovács István munkáiban. Így az ünnepi antológia közelítési és értelmezési hálózata igen fontos kristályosodási pontjául, mintegy első, igazán koncentrált állomásul szolgált az író-szerkesztő életművét felmérő kutatásoknak. Mind az értekező, mind az emlékező művek, mind pedig a versek egy mélyebb ívű irodalomtörténeti feldolgo-

zás vázrendszerét és súlypontjait jelölték ki: az Oláh János-i pálya – az író életéből hátralévő három-négy évben lényege szerint már alig változó – gondolati, eszmei, poétikai paramétereit, valamint munkásságának értékét is a magyar irodalom és történelem XX–XXI. századi folyamatában.

A történelemformálás irányából szemrevételezett alkotói küldetésnek és a könyv egyéb sarokteteleinek a mérlegre helyezése ezért a szerző teljes művészi és művészetalakító világa kristályrácsának szerkezetéhez visz közelebb. Ezt az átfogóbb küldetés- és jelentőségprogramot a könyvben irodalomtörténeti vonatkozásban a legerősebben Szokolczay Lajosnak az íróval készített nagyinterjúja (*Szembenézés és tisztánlátás. Beszélgetés Oláh Jánossal*), valamint Bertha Zoltán (*Földem. Vonások Oláh János arcképéhez*) és Kődöböcz Gábor (*Hit, hűség helytállás. A Partiumi Író Tábor 2012. évi irodalmi díjával kitüntetett Oláh János köszöntése*) tanulmányai képviselik. A többiek – prózában vagy versben – éleslátó kiegészítésekkel, részvonásokkal, az életmű egy-egy szeletére mutató értelmezésekkel vagy metaforikus rávillantásokkal, továbbá emléktöredékekkel, elemzésrészletekkel tették kerekébbé a művészről egybeálló képet. A több spektrumú alkotás-, ítélet- és közelítéshalmaz ezért az Oláh János irodalmi fellépéséről szóló első nagyigényű, a tudomány későbbi összegzéseit is alapozó foglalatnak tekinthető. A meghatározó pályakép- és életműfelmérő paraméterek a történelmi kor – egyaránt a rendszerváltás előtti és utáni idők – alapkarakterének jellemzése, az Oláh János által vállalt és szinte páratlan következetességgel képviselt történelmi és írói küldetés körülírásával, az egyes életrajzi elemeknek a gondolati és cselekvési életműpillérek közé emelésével mutakoztak meg. Kiemelt szempont volt e pályafelmérő koordináták között a költői, a prózai és a drámai műveket egyaránt teremtő alkotó fontosabb műfajainak, műveinek és ezek kisugárzásának értelmezése, a szerkesztői, a kiadói, az irodalomszervező tevékenység kulcspontjainak megragadása. (Az alkotó szerepe az *Elérhetetlen föld* antológiának a létrejöttében és kiadásában, a Remetei Kéziratok, a Magyar Napló szerkesztésében, az irodalmi szervezetek munkájában stb.) A kortársakra és az új nemzedékekre való hatások felidézése s ezeken át az Oláh János-i személyiség alapvonásainak felmutatása, az alkotói pálya eredményeinek és a felvállalt, millió gondot okozó, akadályokkal tele-tűzdelte „járulékos” feladatoknak a szembesítése, va-

Ezzel az írással emlékezünk Oláh Jánosra, a Magyar Napló korábbi főszerkesztőjére, aki november 24-én lenne 76 éves.

Plakett Oláh János születésnapjára (bronz)

lamint a magyar irodalomra – az anyaországon belül és azon kívül – gyakorolt pozitív alakító befolyása szintén markáns gondolati íveit adták a könyvnek. Fontos vonást képezett benne az életút vagy a művek értelmezésében a méltatók önhelyzetére, az abban rejlő, az Oláh Jánoséval párhuzamos analógiák megnyilvánulásaira döbrentő, a saját sorsot s a múltat lényegszerű vonásaiban újragondoltató tanulságok megidézése is. A megnyilatkozóknak a kommunista-szocialista korszakra vonatkozó ítéletalkotásai egymás meglátásaival ismeretlenül is összezsengve kiáltó egyértelműséggel tárták fel annak a történelmi periódusnak a valódi lelkületét, erkölceit és nemzetellenes tetteit – például Ágh István, Péntek Imre, Kiss Benedek, Dinnyés József, Hárs Ernő, Tőkés László, Salamon Konrád, Csenger Levente, Kövesdi Zsuzsa, Bucz Hunor írásában –, amelyekkel Oláh János a maga teljes tehetségét és sorsát szegezte szembe.

A történelmi időszak habitusa s a vele szemben álló esztétikai program és morál felmérése mellett ezért igen lényeges tartalmi mező – és az alkotó irodalomtörténeti helyét is előrevetítő értékelő felmutatás – a könyvben Oláh János írói küldetésének igényes és gondos körberajzolása. A diktatúra ellenpólusán, majd

az ezredelő irodalmi kísérletei között megképződött művészi arc jellemzése az alapvető fókusz a pálya etikai, történetalakító és poétikai jegyeinek megnevezéséhez. „Jöttem, mint kit hívnak, / s nem a semmiségnek cinkosává lenni” – érzékelteti *A tó, a fű, a hárs* című versében Dobozi Eszter a költő–író színre lépésének legbensőbb érveit. A személyiség alapjellegét a legtöbb írás szintén a küzdelem fogalmához kapcsolva nevezi meg: „Írta könyveit, amelyek átverekedtek magukat a közöny, a gyanakvó elutasítás, a mérhetetlen szervilitás falán” – fogalmazza meg Péntek Imre (*Írópálya – az öntörvényűség mintájával*). „Mindig küzdeni kész tekintet. Rá volt írva, hogy sokat küzdött, hogy ebben az országban mindig küzdeni kell. Küzdeni a megjelenésért, a lapért, a kiadóért, azért, hogy a történet jó legyen, küzdeni a fiatalokért, akik közül egy tucatot fel tudnék sorolni, akik neki köszönhetik, hogy publikálhattak” – fejt ki, e küzdelem legfőbb terepeit is megnevezve, Csenger Levente (*Harcosnak kijár a tisztelet*). Bucz Hunor alkatjelző mondata sem mond kevesebbet a lélekben és fizikumában is konok harcosról: „Keserű mosolyod mögött a bölcs elszánás, szegénységben pedig a küzdelemre kész test és lélek ereje” él –

hangoztatja (*Kedves János!*). „A semmiből bátorságot nyer / ki mer” – szólal meg szinte ezek összegzéseként az Oláh János mögött álló társadalmi háttér semmit sem nyújtó, sőt a személyiséget totálisan kifosztó természetére és a költő erejére is utalva Turai Laura verssora (*Egy tekintetre*). „Oláh János a kevesek közé tartozik – rögzíti Ferdinandy György is –, akik még ki tudják mondani a nép – micsoda idejét múlt szóhasználat! – mondjuk úgy: a közösség? panaszát” (*Alulnézetben*). A vállalt küldetés mértéke megtalálja a maga analógiáinak legszebb megnevezését is az irodalomtörténeti időben. Kövesdi Zsuzsa szerint: „Olyan életanyag ez, amelyet a népi írók nagy nemzedéke is megirigyelhetne. [...] Oláh János méltó folytatója ennek a hagyománynak, érdemes tagja lenne ennek az égi kerekasztalnak” (*Magyarországon...*).

Aligha véletlen, hogy Oláh János műveiben – prózájában és verseiben – a feltárt és a kíméletlenül megnevezett igazságtartalmak miatt számos kortárs író önmaga vagy szülei, rokonai addig még kimondatlan, csak szívük mélyén rejtőzködő sorscsapásaira, de az igazság katartikus kimondásának öröme is ismerhet. A *Száműzött történetek*ben például „a háború után meggyötört, tönkretett, kismizmizett parasztság néz szembe velünk. Az én dédapámat is hasonlóan verték – szembesít a maga székelyföldi elődeinek kegyetlen tapasztalataival e novellák olvasása után Csenger Levente –, mint János Savoóját, mert nem akart belépni a téeszbe. Hát így, rokonvilág a miénk, mindegy, hogy Romániában vagy Magyarországon történt-e” (*Harcosnak kijár a tisztelt*). Ircsik Vilmos arra figyel fel, hogy Oláh János elbeszéléseinek a parasztvilág torz átalakításán forgó, kritikus társadalomszemléleti tengelyén feltűnik a sváb kitelepítéseknek az önmaga származásbeli, anyanyelvi társait, nemzetiségét érintő keserű témája is. „Novelláinak, elbeszéléseinek központi témája és helyszíne az 1945 után becsapott, elárult, cserbenhagyott magyar falu volt, ahol én magam is felnöttem... Sőt! Ezekben a művekben, például a *Vérszerződés*, *A farkaskölyök* című novellájában egy ismétléssel, egy feszültségteremtő késleltetéssel, magyarok és németek sorsának párhuzamba állításával a jelképes ház, az otthon [...] a háború utáni magyar nyomorba ágyazva – a kitelepített németiséget is megjeleníti, amelyből részben magam is vétettem, és amelyre a magyar irodalom bizony kevés szót vesztegetett” (*Hetven év, jó ha ép*). Nagy Zoltán Mihály a maga

kárpátaljai magyarságának tapasztalatait veti egybe Oláh János prózájának üzeneteivel, a következő konklúziót adva közre a két sors és a két irodalmi tükör párhuzamáról a tisztelgő kötet olvasóinak: „Prózáid nagyon közel állnak hozzám. Hozzám? Mindenkibe, aki Tehozzád hasonlóan látja a lelkek, az erkölcsök, a hagyományok pokoli rafinériával megtervezett el-sorvasztását, az ember és a teremtő-befogadó föld harmóniájának megbontását... Aki még hajlandó könyvet olvasni ebben a kisiklatott hazában, óhatatlanul a saját és közössége sorsának sivárságára, de-termináltságára döbben rá hőseid sorsában” (*Hetven sor Oláh Jánosnak*).

Oláh János irodalmi életművének felmérése a könyvben elsősorban az *Elérhetetlen föld* című antológia (1969) (s ennek címadó verse), a *Száműzött történetek* kötet (2011) novelláinak tematikai és szemléleti áttörései és a szerző egyes drámáinak kulcsfontjai köré szövődik. A Kilencek szerzői egyhangú erővel emelik ki Oláh János meghatározó szerepét az *Elérhetetlen föld* megszületésében, majd a könyv hosszú küzdelmeken át kivívott megjelentetésében. „Talán János kitartása és makacssága nélkül széthullott volna a kezdeményezésünk, ahogy sok más, hasonló csoporttal történt” – nyomatékosítja többek nevében is Péntek Imre. „Hogy a gyűjtemény napvilágot láthatott, elsősorban Oláh Jánosnak és Angyal Jánosnak köszönhetjük” – tanúsítja Győri László is. – „Ővé a címadó vers, a gyönyörű *Elérhetetlen föld*. Az a föld a szülőfalujáé, Nagyberkié, onnan emelkedik fel egy másik, elvont földdé, amelyet egyszer el kellene érnünk” (*Elérni az elérhetlent*). Tözsér Árpád, a Felvidéken, több évtized távlatából ekként jellemzi Oláh János címadó versének – s részben a teljes antológiának – az egykori és a mai olvasatát, a mű motívumait és jelentéskörét: „Mikor Oláh Jánosék debütáló antológiája, az *Elérhetetlen föld* 1969-ben megjelent, sokan mondhatták, gondolhatták: íme, egy nemzedék, amely már indulni is az »elérhetetlen földek«, ha úgy tetszik: a beletörődés, a középszer jegyében indul. A mai Oláh-versek nézőpontjából olvasva az egykori antológia-cím inkább a jó vers örök transzcendenciájára, kimeríthetlenségére, végső jelentésének elérhetlenségére látszik utalni” (*Ezüst balta*). Hasonló következtetésre jut a magyar világ csaknem ezer kilométerrel távolabbi sarkán, Székelyföldön Ferenczes István is: „Oláh János *Elérhetetlen földje* azt hiszem, nem a fizikai valóban, hanem a költészet dzsungelében, a metaforák Ázsiá-

jában, a kimondhatatlan Szaharájában, a Dél Keresztje alatt éneklő szirének önpusztításra csábító dalában, vagy egy afrikai boszorkánykör közepén található” (*Hol van az Elérhetetlen föld?*).

S hasonlóan gazdag a *Száműzött történetek* írásait (mint a novellaíró életmű koncentrátumát) méltató reflexiós kör is. „Az olvasó döbbenet veszi észre – fogalmazza meg alapélményét a könyv tematikájával kapcsolatban Ferdinandy György –, hogy az országot így, alulnézetben, alig ismeri [...] Erről a korról – a háború utáni évekről – szólnak Oláh János elbeszélései. [...] A gulágok másik oldala: csupa meg nem írt borzalom. [...] Oláh János novella-füzére a háború utáni évtized egyik leghitelesebb dokumentuma” (*Alulnézetben*). A kisprózai alkotások pontosabb esztétikai alkatát pedig tömören (és a küzdősport nyelvén) a kortárs író ekként jellemzi: „Klasszikus, konzervatív próza. [...] Csupa tömondat, ülnek, keményen, mint egy-egy balhorog” (*Uo.*). Csunder Levente hasonló mértékekkel (és szintén a küzdés szókinccsével) írja le a *Száműzött történetek* legelemibb társadalmi küldetését: „Amit muszáj volt elmondani, azt elmondta János, olvasható a legutóbbi kötetében, a *Száműzött történetekben*. Ütős novellák. Nagyon lehúznak az Örvényes mélyére, ahonnan a kommunizmus igazi arcát megláthatjuk” (*Harcosnak kijár a tisztelet*). Csontos János pedig e prózában azokat a jegyeit emeli ki, amelyek a történelmi amnéziával szemben, az egykori pokol írói rekonstrukciójával a történelmi igazságszolgáltatás, a bűnök és a bűnösök megnevezésének igényével léptek fel. S amely fellépés eredendően határozta meg ezeknek az elbeszéléseknek a hagyományosabb (realista) poétikai karakterét is, az egyébként a *Közelben* már rég (a hetvenes évek elején-közepén) Proust, Krúdy, Robert-Grillet módszerét magyar prózatörténeti jelentőséggel is igen kreatív módon továbbgondolni képes alkotó kezén. „Hova lett a falu, hol tűnt el kézenközön a parasztság, amiből vétetett? Forma szerint korszerűtlen író, de nincs aktuálisabb az ő nyelvi alapozású életproblémájánál: vajon eltűnik-e valami attól, ha átkereszteljük vagy gondosan agyonhallgatjuk?” (*Elérhetetlen ég*)

Az erős, a közelmúltra és a jelenre egyforma röntgenező szándékkal irányuló társadalmelemző alaptan megszületett írói munkásság hatáselveit, az olvasóban lecsapódó reflexiós tartalmait – foglalja össze Csontos János Oláh János átfogóbb írói programját és poétai-emberi küldetése egyik legjellegzetesebb vo-

nását – természetesen nem az elvontabb „szépség”, a „harmónia”, a „filozofikusság” vagy a „transzcendencia” közelében fogadó esztétikai élmények kísérik. „Írásai nem megnyugtatnak, hanem feldúlnak. Mintha volna rend a világban, de csak azért, hogy aztán megszegjék” (*Uo.*).

A könyv hasonlóan alapos és sokrétű látletet ad a lírikus Oláh János arcáról, a Magyar Napló folyóiratba 1994-től életet lehelő és azt haláláig lélegeztető akaratáról, szerkesztői és könyvkiadói munkásságáról, másokat és a teljes magyar irodalmat sokféleképpen segítő irodalomszervező és magánemberi mozdulatairól. Oláh János halála (2016. július 25.) után két évvel, születésének (1942. november 24.) pedig a 76. évében fellapozva is friss erővel vetíti fel a magát és elveit fel nem adó, egyszerre a történelemben és a saját jelenében néző, ezeket pontos szavakkal elemző író portréját. Mintha – a magyar századokból fölszakadva – a prédikátorok daca, a végváriak elszántsága együtt az utódjait kereső pelikán szárnyának suhogásával – végső példának az „erkölcs és esztétikum” szétválaszthatatlan egységére mutatva a „mindenség színe előtt” (Görömbei András) – egyszerre, s Tinódi Sebestyén torkának erejével, emlékével csapnának fel a könyv lapjaiból. Mintha a Hódoltság-kori énekmondó keserű, régi programja Oláh János sorsában éledt volna újjá: „Én aszt meggondolván, és látván, esz szegin Magyarországon mely csuda veszödelmes hadak kezdének lennie: ezöknök megírására, hogy ki lenne végelemlekezöt, senkit nem hallhaték. Mindezők meggondolván készörítettém enmagamat [...] ezöknök gondviselésére foglalnom [...] Sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamissat bé nem írtam, az mi keveset írtam, igazat írtam.” Vagy ahogyan Oláh János – egész emberi útjára vonatkozóan – már igen korán távlatos érvénynyel fogalmazta meg ugyanezt, egyik legismertebb, fiatalkori versének, a *Bornemisza óta* című alkotásának a soraiban:

*Ha nézek e mocskos földre,
ha nézek e tiszta földre,
ha érdemes, ha hiába,
innen kell fölállnom.*

.....

*Hazámra itt ráataláltam,
hazámat itt elvesztettem,
akkor is, ha megtagadnám,
föld tömi be a számat.*